

ÇAĞDAŞ KENTTE SÖZEL ANLATI KALIPLARININ PARODİYE DÖNÜŞÜMÜ

Transformation of Oral Narration Patterns into Parody in Modern City

Transformation des formes de la narration orale en parodie dans la cité moderne

Gökşen BUĞRA*

ÖZET

Sözlü kültür ürünü olan atasözleri, yazılı kültüre geçildikten sonra da devamlılığını korumuştur. Ancak, çağdaş kent toplumu tarafından atasözlerinin belleklerde korunan kalıbına “yeniden-üretim” sürecinin de eklendiği söylenebilir. Bu çalışmada “Ekşi Sözlük” adlı Internet sitesi kullanıcılarının “sakla samanı gelir zamanı” atasözünü nasıl almadığı ve bu atasözü üzerinden ürettikleri varyantlar örnek seçilerek atasözlerinin toplumun karakterini yansıtıp yansıtmadığı, atasözlerinin parodisinin yapılmasının sözlü kültüre etkileri, yazılı kültürün sözlü kültür üzerindeki etkisi bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler

Atasözü, parodi, atasözlerinin yeniden-üretimi

ABSTRACT

As an orality product, proverbs, keep its continuity in the written culture as well. But it is possible to say that a process of reproduction puts the preserved patterns of proverbs into modern city folklore. This study discusses on a Turkish proverb “sakla samanı gelir zamanı” (means keeping something for a later date), how it is perceived by Sourtimes Web-site users. Also included that if the proverbs project the character of society or not. It will be discussed the effects of making parodies of proverbs to orality in the context of effects of written culture on orality with the examples of variants reproduced by that proverb.

Key Words

proverb, parody, reproduction of proverbs.

Sözlü kültürün en önemli ürünlerinden olan atasözleri, yazılı kültüre geçildikten sonra da etki gücünü korumuştur; ancak çağdaş kent hayatında atasözünün korunan kalıbına bir “yeniden yaratım” sürecinin de eklendiği söylenebilir. Bu çalışmada “sakla samanı gelir zamanı” atasözünden hareketle “Ekşi Sözlük” adlı Internet sitesi kullanıcılarının atasözünü nasıl almadığı ve atasözü üzerinden ürettiği varyantlar incelenecektir. Bu çerçevede, atasözlerinin toplumun karakterini yansıtıp yansıtmadığı, yazılı kültürün sözlü kültürü tüketip tüketmediği, atasözlerinin parodisinin yapılmasının sözlü kültüre katkısı ya da zararı tartışılacaktır.

“Ekşi Sözlük”, kullanıcılar tarafın-

dan oluşturulan ve her şey hakkında tanımlar ve örnekler içeren ironik ve sanal bir çağdaş kent sözlüğüdür. Sitenin kullanıcı ve okuyucuları genellikle üniversite öğrencisi ya da yüksek tahsilli, çalışan, entelektüel, genç bir kitledir. Site yazarları dilediği her konu, kavram ya da kişi hakkında bilgi yazabilirler. Bu çalışmanın konusu bağlamında sitede “sakla samanı gelir zamanı” atasözü üzerinden üretilen -aynı zamanda atasözünün eski kullanımına da gönderme yapan- varyantlar (“sakla samanı böcekler yesin”, “sakla samanı gelir zam anı”, “sakla samanı altından su yürütürsün”, sakla samanı ders çalışırken yer-sin”...vb) kullanılacaktır.

Öncelikle atasözleri üzerine yapılan

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

çalışmalarda sıkça üzerinde durulan bir soruna değinmek yerinde olacaktır: “Atasözü halkın kimliğini yansıtır mı?” *Türk Dili Ders Notları* adlı kitapta “Atasözleri Ulusal Değerleri Yansıtır” başlıklı yazıda “Her ulusun atasözleri, kendi varlığının ve benliğinin aynasıdır” (261) ifadelerine rastlanır. Yusuf Çotuksöken de *Atasözlerimiz* adlı kitabında “Türk Atasözleri Hangi Konuları Kapsar? Nasıl Bir Dünya Görüşü Ortaya Koyar?” (9) başlıklı yazıda atasözlerinin toplumun karakterini yansıttığına işaret eder. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* adlı kitapta yer alan Lutz Röhrich ve Wolfgang Mieder imzalı yazıda ise “Atasözleri ‘Millî Karakteri’ Yansıtır mı?” sorusuna verilen cevapta böyle bir araştırmada ortaya çıkacak yöntem sorunundan ve bu sorun çözülmeden yapılacak çalışmaların yetersiz kalacağından söz edilir. Atasözlerinin toplumun karakterini yansıttığını varsayacak olursak, “sakla samanı gelir zamanı” atasözünün Türk halkının tutumlu, savurgan olmayan bir halk olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Peki atasözünün çağdaş kentteki varyantları nasıl değerlendirilmelidir? Var olan atasözünün parodisini yapan, söz kalıbını ve bununla beraber sözün taşıdığı felsefeyi olumsuzlayan varyantlar, bu halkın karakterinin değiştiğine; tutumluluğun artık bir değer taşımadığı anlamına ve beraberinde halkın atalarının deneyimlerini önemsemediği, alaya aldığı düşüncesine mi götürmelidir?

Walter J. Ong *Sözlü ve Yazılı Kültür* adlı kitabında birçok antropologun görüşü olarak “sözlü gelenekler geçmişe ilişkin boş bir meraktan ziyade, toplumun güncel kültür değerlerini yansıtır[ır]” (65) ifadesine yer verir. O halde atasözlerinin çağdaş kent yaşamında yerini alması, ancak beraberinde parodik varyantlar taşıması şaşırtıcı olmamalıdır. Sözlü kültür toplumlara artık olmasalar da gelenekleri devam etmektedir

ve bu devam sürecinde çağdaş kent, gelenegi kendisi için kabul edilebilir hâle getirmektedir. Atasözlerinin tek başına toplumun karakterini yansıttığını düşünmek doğru bir yargı değildir; toplumdaki tarihsel değişiklikleri de ortaya çıkarmaya yetmez. Atasözleri genellikle olumlu, iyiye teşvik eden, tecrübelerin aktarıldığı yoğun anlamlı kalıplardır; çünkü sözlü kültürde doğru ve yanlış arasındaki sınır çizgisi belirgindir. Yazılı kültürlerde, özellikle de çağdaş kent yaşamında doğru ve yanlış arasındaki sınır çizgisi netliğini yitirmeye başlamıştır. Bu nedenle çağdaş insan, eski ve yeni tüm bilgileri sorgular; atasözünün işaret ettiği yoğun anlam bir taraftan saklanırken diğer taraftan bu anlam üzerinden karşıt ya da üst-anlamlar türetilir. Atasözü, toplumun kimliğini yansıtmada kesin ve güvenilir bir kaynak olmasa da bu yeniden-oluşum sürecinin nedenselliğini anlamada yardımcı olabilir.

Atasözlerinin yeniden-üretimini sözlü kültüre zarar verip vermediği de tartışma konusudur. Walter J. Ong, “yazı” için “etimoloji desteğine bile gerek kalmadan başka anlamları içine çekmeye eğilimli, kendinden öncekini yutan son derece emperyalist bir etkinlik” (25) tanımını yapar. Bu durumda Ong’a göre üretilen parodiler atasözlerinin önceki anlamlarını yutan emperyalist bir eylemin ürünüdür. Ancak Wolfgang Mieder’e göre:

Bugün atasözünün kesin, veciz, genellenen ve çoğunluk tek yönlü bilgeliğine ve de geçerlilik iddiasına karşı muhalefeti adeta bizzat davet etmektedir, ve günümüzde, geçerli olduğu geçmiş yüzyıllara göre daha belirgindir bu.

Günümüze intikal eden bütün değer ve normların sorgulanması, bizi aynı zamanda atasözlerine karşı da eleştirel bir tutuma götürmelidir. (357)

Ong’un “emperyalist” olarak nite-

lendirdiği yazı, Wieder'e göre çağdaş dünyanın sorgulama aracıdır. Yüzyıllarca başkalarının deneyimlerini özetleyen atasözleri kahplaşmış hâliyle kullanıldıktan sonra modern insan tarafından parodiye alınması, artık ihtiyacı yeterince karşılamadığı ya da güvenilirliğini kaybetmeye başladığını gösterebilir mi? "Modern Dilde Kullanılan Atasözlerinin Biyolojisi" başlıklı makalenin "atasözü parodileri ve yeni oluşumlar" alt başlığında Wieder, "Günümüzde artık atasözlerine mutlak 'doğru söz' gözüyle bakılmıyor. Aksine, daha çok var olan geleksel atasözlerine bir mesafe oluşturan 'anti-atasözleri'ne, değiştirmelere, parodilere meydan vermektedir"(358) der. Wieder'in görüşü Ekşi Sözlük yazarlarına bakıldığında doğrulanabilir. Wieder'in "ifadenin olumsuzlanması ya da tersine çevrilmesi" (358) şeklinde yapılan parodi örnekleri ve yazarların getirdiği yorumlar şöyledir: "Sakla samanı böcekler yersin": Biriktirme takıntısı olanlara söylenebilecek kontra atasözü. Bu parodi ile "sakla samanı gelir zamanı" atasözünde vurgulanan 'tasarruf anlamı, 'biriktirme takıntısı' şeklinde ironi malzemesi olmuştur. "Sakla samanı ders çalışırken yersin": Çok ders çalışan kişilere 'inek' şeklinde hitap etme alışkanlığı üzerine türetilmiş bir atasözü benzeri. Bu atasözünde ise gençler arasında 'ders çalışmak' eyleminin 'ineklemek' ve 'çalışkan' öğrencinin 'inek' olarak adlandırılması ile bağlantı kurularak, atasözünün tözel anlamı olumsuzlanır ve alay konusu edilir. "Sakla samanı kışın yersin": Bu atasözünde ise parodi, önceki dönem milletvekillerinden birinin kullandığı atasözünü yanlış söylemesine gönderme yapmaktadır.

Wieder'in tespit ettiği parodi yapma şekillerinden biri de "tek bir kelimenin hatta tek bir harfin değiştirilmesi"dir; "komik efekt değişikliğinin görünürdeki önemsizliğine dayanır. Burada atasözü

parodileri, dille oynama güdüsünün bir sonucudur" (359). Ekşi Sözlük'te geçen "sakla samanı gelir zam anı" söz grubu, çok küçük bir değişiklik ile hem komik efektin sağlanması hem de anlamdaki ironik göndermeye örnektir. Yazarların bu varyant için yaptığı açıklama ise şöyledir: "Saman fiyatları tavan yapınca zengin olacağına inanan kişi repliği" stokçu bakkal süpermarket vs atasözü". Atasözünün 'saklama, biriktirme' anlamı saklı tutulurken yapılan küçük bir kelime bölünmesi ile parodi, toplumsal bir soruna ironik bir yaklaşımla işaret eder. Sözlü kültürdeki atasözünün bir söz kalıbıyla yoğun bir anlamı dile getirmesi, bu varyantlarda da söz konusudur. "Sakla samanı gelir zam anı" örneğinde, hem bir atasözüne gönderme yapıldığı hem de halk için olumsuz etkileri olan bir ekonomik olayın "zam"ın, tüccarlar tarafından olumlu anlaşılması ikilemi vurgulanır.

Wieder'den alıntılanan parodi yöntemlerinden biri de "imajları farklı ve zıt iki atasözünün birleştirilmesidir"(359); ona göre "atasözlerine alaycı ilaveler yapıldığında atasözü kendini ek cümlede parodileştirmektedir. Devamı ise atasözünü açıklar gibi görünürken aynı zamanda karşı bir iddiayı veya açıklanan bir ahlaksızlığı da beraberinde getirir" (360). "Sakla samanı gelir zamanı" atasözü ve "her sakallıya baba demek" deyi mi birleştirilerek oluşturulan "sakla her sakallıyı zamanı gelince baba dersin" şeklinde birleştirilmiş; birbiriyle sadece ses benzerliği taşıyan bu söz gruplarıyla ironi sağlanmıştır. Ekşi Sözlük'te, yine aynı atasözünden hareketle "saman altından su yürütmek" deyi mi yardımıyla "Sakla samanı altından su yürütürsün"; "besle kargayı oysun gözünü" atasözü ile de "sakla samanı oysun gözünü" şeklinde parodi örnekleri oluşturulmuştur.

Sözlü kültürün yazılı kültür tarafından tüketilişinden yakınan Ong, "ata-

sözleri ve bilmeceler yalnız bilgi depolamakla kalmaz, aynı zamanda çevredeki-leri de sözlü zeka yarışına davet eder; bir atasözü veya bilmece ortaya atıldı mı dinleyicilerden buna karşılık daha üstün, daha keskin, daha akıllı bir atasözü veya bilmece beklenir” (60) der. Ancak Ekşi Sözlük örneğinde görüldüğü üzere, sözlü kültürdeki karşılıklı atışma devam etmektedir. Bir yazarın türettiği bir atasözüne karşılık, başka bir yazar daha ilgi çekici daha komik daha zekice bir yeniden-üretim bulur. Aslında bu sözlü kültürün elektronik ortama aktarılmasından başka bir şey değildir. Atasözlerinin ya da bilmecelerin kazandırdığı iletişim hareketliliği, çağın koşullarıyla farklı bir biçim almıştır. Bir arada çok zaman geçiremeyen insanlar, sanal bir sözlük aracılığı ile sosyal ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar; öte yandan sözlü kültürdeki atasözü üzerinden atışma gibi bir “sözlü zeka yarışı” elektronik ortamda devam etmektedir.

Walter J. Ong’a göre “sözlü kültürlerin ürettiği, sanat ve insanlık değerleri açısından son derece üstün sözel edimler, insan ruhuna yazının taht kurmasıyla yiter ve bir daha yaratılamaz” (27). Bir başka deyişle Ong’a göre atasözleri de ‘üstün sözel bir edim’dir ve yazılı kültür tarafından yeniden üretimi söz konusu değildir. Oysa Wieder, “Atasözlerinin parodileştirilmesinde, bilinçli ve yaratıcı eleştiri kendini gösterir; aynı şekilde bugün atasözlerini yeniden oluşum tecrübelerinden mahrum bırakmak yanlış bir davranış olur. Zaten atasözlerinden beklentilerimiz de değişmiştir. Atasözlerinde, nasihatten, eski bilgilerden ya da bir önceki neslin tecrübelerinden ziyade, günümüze ve o anki duruma uyan fikirler aranır” (361) der. Sözlü

kültürün hakim olduğu dönemde toplumsal anlamda son derece önemli bir işlevi bulunan atasözleri, çağdaş kent yaşamındaki koşullara ve gereksinimlere uyum sağlayamadığı takdirde yeniden üretilirler. Böylece kullanımdan kalkmak, yalnızca sözlü kültür tarihine haps olmak yerine gündelik yaşama karışmaları sağlanır; işlevleri canlandırılır.

Atasözlerinin yeniden-üretim süreçlerine bakılarak, sözlü kültürün ölmediği; çağdaş kentli toplum tarafından parodi yoluyla güncel ihtiyaçlara uyarlanarak canlı tutulduğu söylenebilir. Mieder’in parodi şekillerine uyan Ekşi Sözlük adlı siteden verilen örneklerde görüldüğü üzere, parodiler bu güncel ihtiyacı karşılamak amacıyla doğmuştur; bu canlandırma etkisi sözlü kültüre zarar vermez; hem atasözünün kendisini ve asıl anlamını korur hem de bu anlam üzerinden daha cazip görünebilecek yeni anlamlar türetir. Bu üretimin kullanıcılar tarafından sağlandığı bir Internet sitesi yoluyla olması, kullanıcıları etkileşime geçirerek bir atışma ortamı da kurar. Bütün bu verilere dayanarak çağdaş kentte sözel anlatı kalıplarının yeniden-üretimle kullanıldığı ve elektronik ortamda paylaşılarak yayıldığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar. Haz. Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.
Luts Röhrich- Wolfgang Mieder Çev. Ali Osman Öztürk, Ali Baykan
Walter J. Ong. Sözlü ve Yazılı Kültür. Çev. Se-ma Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

<http://www.sozluk.sourtimes.org/>